

Pilgrim ages – poutnická doba ÚTZCHT/ÚCHP

Ivan Wichterle (k šedesátému výročí ústavu, 2020)

Dostal jsem domácí úkol: vzpomenout na tzv. „pilgrim ages“ neboli „poutnickou dobu“ ústavu. Tento termín historikové používají pro počátky osídlování Ameriky Evropany, v přeneseném slova smyslu pak může znamenat osídlování a ožívování ÚTZCHT v nové lokalitě. Název Ústav Teoretických Základů CHemické Techniky byl přeložen ze sovětského vzoru, jak bylo v té době zvykem (a zlí jazykové ho interpretovali jako Ústav u čtyř genitivů). Anglický název vymyslel prof. G. Standart a ten platí dodnes.

ÚTZCHT byl založen v r. 1960 a jedním z prvních pracovišť byl tzv. Budník. Ten se nacházel na pozemku dnešní Národní Technické Knihovny v tzv. Jandově chatě, která sloužila dějvickým junákům od r. 1937 do r. 1950, kdy byl skaut zrušen. Kamil mi poslal její fotku, viz Obr. 1.

Obr. 1 – Budník

Chemický ústav ČSAV (nyní ÚOCHB) je v pozadí. Ještě jako studenti VŠCHT jsme tuhle lokalitu skrytou za ohradou, mysteriózně nazývali „továrna na methan“, aniž jsme tušili, kdo a na čem tam pracuje.

Fotku doprovodil následujícím komentářem: „Já si to pamatuji ještě jako skautskou klubovnu, kam nás jednou vzal Vít Lukeš. Pak kolem toho vyrostly další budky s dílnami a s laborkami, kam vysídlil Šorm výzkum zapáchající průmyslem, který nemiloval. Byl tam Artur Radvanský, Komers, Pinkava, Zdeněk Novosad, Přenosil, Milada Řeháková a další. Ústav vlastně vznikl, když se z původního Chemického ústavu ČSAV oddělovaly speciálně zaměřené ústavy, což nakonec akademik Šorm vyřešil tak, že všechny nesourodé zbytky, tj. Oddělení modelového výzkumu (Budník), Standartovu Laboratoř na Košince, Laboratoř methanolýzy dřeva na Maninách, věnoval v roce 1961 Bažantovi (k jehož silikonové chemii také neměl vřelý vztah) a očistil si tak ÚOCHB i od katalyzníků jak byli Kraus, Setínek, Beránek a Kochloefl. Navíc se tak zbavil řady kádrově pochybných osobností, ale protože ÚTZCHT spadl pod legislativu KSČ Praha-západ, tak to zas tolik nevadilo. Vypadalo to zde jako trestný útvar, když se spočítali všichni pětépáci, baťovci, bývalí političtí kriminálníci a další podezřelí lidé. Nastoupil jsem do Budníku v roce 1964, ale jednou až dvakrát týdně jsme působili na Suchdole ve službách otrokáře Eibla jako pomocní dělníci na stavbě. Ale už v prosinci jsme se stěhovali na ještě vlhké betonové podlahy novostavby uprostřed moře bláta. Pak jsme také střídavě měli noční služby na hlídání budov.“

V r. 1964 byla zhruba dokončena novostavba současného ústavu; dodnes si schováváme plechovou ceduli se šipkou (Obr. 2), kudy jít do budovaného ústavu od autobusové zastávky, která jako sirotek ležela uprostřed polí. Kolem ústavu byly také široké lány s výjimkou několika vilek v Kamýcké ulici. Místo dnešních tří bytových kostek u křižovatky byl skvělý opuštěný třešňový sad a cesta k ústavu byla z bláta a louží.

Obr. 2

Tehdy se podařilo profesoru Bažantovi zlanářit z Ústavu fyzikální chemie skupinku šéfovanou Eduardem Hálou, do které jsem také patřil. Mně (čerstvému vědci, 10 dní po obhajobě) to připadalo, že jsme jen jakýsi přílepek k tehdy již standardně zavedenému ÚTZCHT. Také proto nejsem úplně ten pravý, kdo by měl vzpomínat na dřevní časy. Všechny moje vzpomínky však již byly shrnuty ve dvou almanaších vydaných k výročí ústavu v r. 2000 a 2010, takže zde mohu jenom něco připomenout a přidat málo navíc.

My jsme definitivně přestěhovali krabice s našimi skromnými experimentálními potřebami a papírovými dokumenty přesně 19. listopadu 1964, kteréžto datum bylo po celá léta zvěčněno nad dveřmi do laborky až do nedávné rekonstrukce hlavní budovy, kdy prapůvodní futro vzalo za své. Všechny laborky v hlavní budově vyprojektoval architekt ve smyslu klasické analytické laboratoře: šuplíky ve stolech s přihrádkami na pipety a byrety, stoly kryté dřevěnými kachlemi s vratkými poličkami na indikátorové lahvičky a čunidla. Při vývoji během následujícího půl století se pak stoly postupně nahrazovaly montážními klecemi a jiným praktičtější laboratorním nábytkem.

Holé stěny, pod stropem jen s trubky na vodu, vzduch a plyn, a volná podlaha z hladkých keramických dlaždiček odrážely zvuk s akustickým efektem prázdného sudu. To se však rychle měnilo, jak se laboratoře plnily vším možným: potřebným i nepotřebným. Stejně tak narůstal počet zaměstnaných lidí a to tak, že ve svém maximu byl na skoro 350 lidech (dnes jich máme sotva polovinu po přepočtu). Stále se další přijímali, a bylo velice obtížné najít volnou židli pro kohokoliv nového. V laboratořích byla vždy obsazena všechna tři místa u parapetních stolů, často sdílená, a nezbývala žádná rezerva ani pro dočasného návštěvníka. Myslivny na jižní straně obsazovali hlavně šéfové, kterých přibývalo, protože vznikaly stále nové výzkumné skupiny. Existovala sice „dislokační komise“ vedená Bažantovým zástupcem dr. Šperlingem, ale kde nic není, tam ani čert nebral. V té době ještě nebyla postavená dnešní patrová budova u východního plotu a celá hospodářská správa sídlila v dlouhém provizorním Tesko-baráku, který byl vyrobený z papírových prefabrikátů. Ten byl postavený po celé severní šířce fotbalového hřiště a postupně po obou stranách obrostl plevelnými javory, které dnes tvoří mohutnou dvouřadou alej (Obr. 3.).

Obr. 3 – Alej u hřiště

Původně byla postavená jen hlavní a postranní budova, řada osmi hal (bez ÚEB), dílny a sklad. Dílny byly dimenzovány nejen na výrobu velkých technologických zařízení (proto se v dílenské hale dobře uplatnil kočkový jeřáb přes obě podlaží), ale i na výrobu čehokoliv, protože co jsme si neudělali sami, to jsme neměli (Obr. 4). K dispozici byla konstrukční skupina, elektrodílna, jemná mechanika, truhlárna, lakovna, svařovna, sklárna, údržba a další. Vládli tam od prvopočátku mistři F. Dundáček a J. Koch, který patřil k nejdéle sloužícím zaměstnancům: od r. 1960 až do své nedávné smrti. (Poznámka: čirou náhodou jsem na fotce vlevo uprostřed já). Dílny jsme potřebovali, protože koupit nešlo nic a ze zahraničí se mohlo objednávat jen omezeně, a ještě s dvouletým předstihem, takže se objednané věci už po té době často nepotřebovaly. Sklad musel být velký taky proto, že zboží se nakupovalo, když zrovna bylo k mání, aniž si ho někdo objednal a pak se na něj třeba po léta prášilo. (NB. Skladové regály jsem s kolegou J. Polákem natíral chlorkaučukovou barvou v rámci povinných brigád na stavbě.)

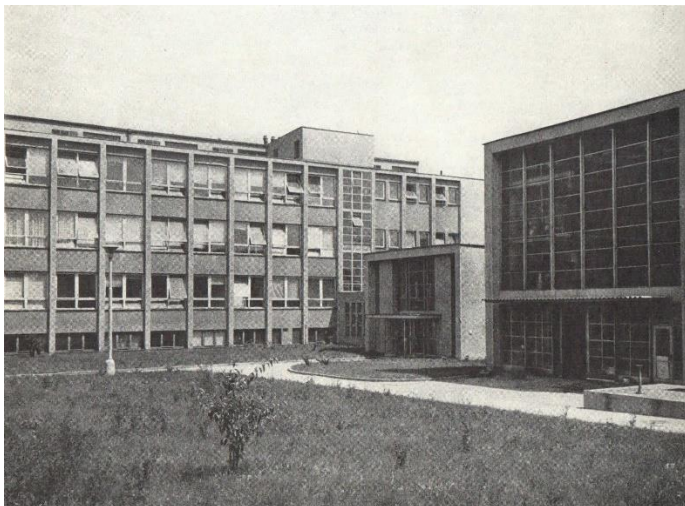

Obr. 4 – Dílny

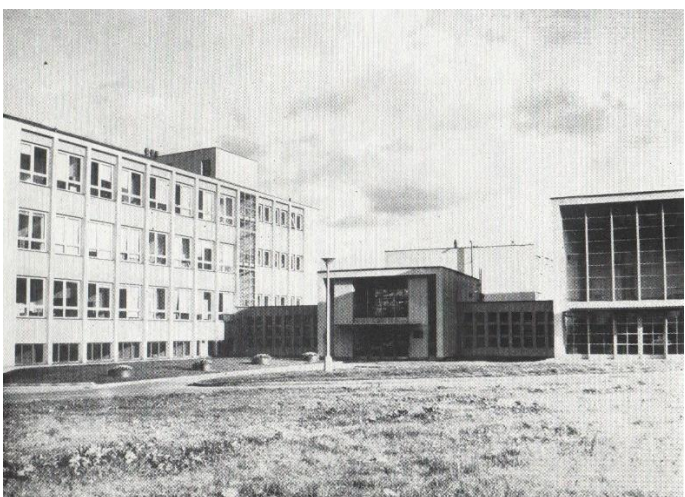
Je nutno připomenout, že rozsáhlé okolní pozemky v Lysolajích byly určeny pro stavbu plánovaného velíkášského areálu všech pražských chemických ústavů při ČSAV, tj. Ústav anorganické chemie, Ústav fyzikální chemie, Polarografický ústav, ÚTZCHT, druhé Makro a ÚOCHB), které měly mít veškerou společnou infrastrukturu (knihovna, menza, sklady, dílny, bazén, hřiště atd.), ale nakonec zbyly peníze jenom na náš ústav. Proto taky knihovna a jídelna sídlily dlouhá léta v provizoriích a obědy („blafy“) se dovážely z jiných vyvařoven.

Na venkovní úpravu se také moc nedbalo: kromě řady sedmi sakur podél blátivého parkoviště posypaného škvárou a později sedmi lip před halami byla zelená plocha zcela nepěstěná. Vývoj je zdokumentovaný na obrázcích. Na obrázku z r. 1969 roste divoce lebeda (Obr. 5) zatímco v r. 1972 přibýly betonové skruže u hlavní budovy s maceškami (Obr. 6). V r. 1980 byly čerstvě vysázené lipky před halami (Obr. 7), které jsou pěti létech docela vzrostly a také plánovitě přibýly nové křoviny (Obr. 8); před třiatřiceti léty (Obr. 9) to už vypadalo skoro jako dnes. Postupně, pomalu a náhodně přibývaly nové stromky a keře, ale vše bylo bez plánování dost venkovské. Tak např. za dílnami si dělnictvo chovalo slepice a berana, kterého nakonec museli sníst poté, co ho pokousal vlčák z vrátnice. Trávu později sekal maximálně dvakrát ročně starý „zahradník“ – to byl imigrant bělogvardějec – který obvykle odřezával spoustu zeleně, aby se mu lépe projíždělo na traktúrku, a

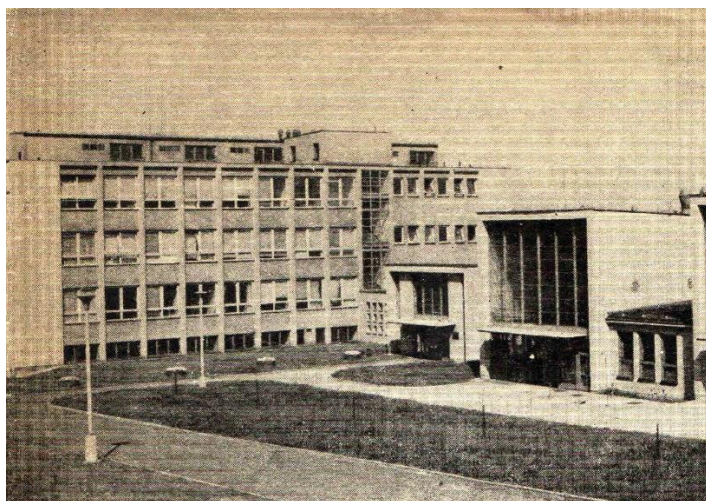
proto jsme mu říkali Podžínač stromů. V důsledku toho jsme měli místo udržovaného trávníku louky zarostlé pampeliškami, kopretinami a jinou pestrobarevnou květenou. Bylo to pěkné, pokud vše kvetlo, ale byly z toho také vysoké závěje chmýří z odkvetlých pampelišek (k jejich dalšímu šíření). V trávě hnízdily koroptve, v areálu žili a množili se zajáci a bažanti. Nesmím zapomenout ani na jednookou kočku Žižku, která patřila po 18 let do ústavního inventáře.

Obr. 5 –1969

Obr. 6 – 1972

Obr. 7 – 1980

Obr. 8 – 1985

Obr. 9 – 1987

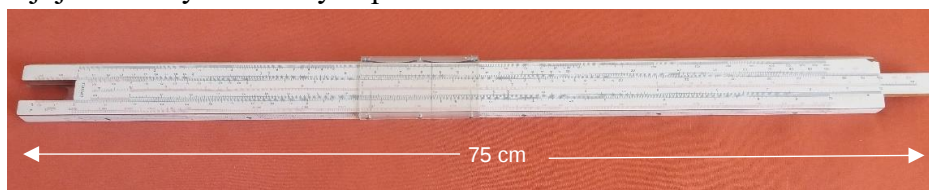
Nebyl žádný internet, a tak jsme museli pěšky chodit přes dvůr do knihovny a listovat v časopisech. Ty, které ústav nekupoval, dovážely knihovnice z ostatních knihoven jednou týdně: často vozíky těžkých svazků vázaných časopisů. O xeroxu jsme si mohli jen zdát, kopie se dělaly na film a zvětšovaly na fotopapír. Později jsme dostali nějaký polský pseudoxerox, který pro jednu kopii vyžadoval 32 manuální operace, jak spočítala paní Malá z fotokomory. Ale bez internetu se o to víc pracovalo v laboratořích, i když možná méně účinněji.

Dnes se sice pracuje intenzivněji, ale upadl společenský život, který v minulosti v ústavu nebývale kvetl. Oslavy jakékoliv příležitosti byly na denním pořádku; nemýlím-li se, tak ve Chvalovského oddělení se oslavovala skoro každá výplata, tj. dvakrát měsíčně, a akce „Červený nos“ byla jiná zavedená podzimní tradice v oddělení heterogenní katalýzy v čase, kdy dr. Kraus dostal první rýmu. Měli jsme také často „výjezdní“ slavnosti do hospod mimo ústav, a také mimo Prahu. V době normalizace (sedmdesátá léta) byla sice nařízená prohibice, ale moc se na ni nedbalo. Vzpomínám si, že jsme jednou byli v laborce na nějakém náhodném sedánku v pracovní době (i s prof. Hálou) přistiženi zastupujícím ředitelem Rathouským, který jsme vzápětí zlegalizovali tím, že jsme mu nabídli skleničku.

Ve svých příspěvcích do obou almanachů jsme spolu s K. Aimem již popsali podrobně činnost nás – fyzikálníků neboli Hálovců – ale další speciální detaily k tomu jsou mimo rozsah tohoto příspěvku; dnes však máme všechny ty staré doklady digitalizované (naše kronika, zápisníkové sešitky, fotky a jiné veselé dokumenty). Mimo jiné, vlastníme i ilustrovanou kroniku Brigády socialistické práce z bývalého výpočetního střediska zachráněnou při jeho zrušení.

Možná, že by bylo spíš zajímavé popsat bohatýrské začátky počítačové éry. Ač to dnes zní neuvěřitelně, před 50 léty jsme si vystačili s běžnými logaritmickými pravítky případně rachotící

mechanickou kalkulačkou značky Nisa, která uměla dokonce dělit. Prof. Hála si pro tuto práci dovolil objednat nádherné, třičtvrtěmetrové ryté pravítko zn. Faber-Castell (Obr. 10), které dodnes schraňuji jako cenný historický exponát.

Obr. 10

Přesto mne přihlásil na kurz programování v autokódu pořádaný Chemoprojektem, aniž měl sebemenší tušení, k čemu by nám to mohlo posloužit. Ale jeho intuice byla obvykle vždycky dobrá. A tak jsme začínali na anglickém Elliottu 803B (v Chemoprojektu) s úžasnou 1 kB pamětí (Obr. 11), následoval Sirius (v Ústavu hutnictví železa) a jinde, kam se nám podařilo vetřít. Tam už docházeli P. Mitschka a P. Schneider a numericky experimentovali a dalších zájemců z ústavu rychle přibývalo, aby využívali do té doby skoro nemožné matematické procedury, např. nelineární regresi. Kromě vlastního programování jsme se obvykle museli naučit ty počítače obsluhovat sami, a to někdy nebylo snadné. Programy a data se vkládaly prostřednictvím papírových děrných pásek, což mělo své slabiny (hlavně jejich trhání); ale od začátku sedmdesátých let jsme přešli na děrné štítky prvního ústavního počítače Tesla-200 (součásti viz Obr. 12) instalovaného v sále nově vybudovaného výpočetního střediska, totiž tam, kde je dnes velká zasedačka. S časem byla Tesla vyměněna za výkonnější, ale mnohdy neposlušné sovětské stroje EC1033 z r. 1985 (Obr. 13 a 14) a posléze EC1045, které nakonec stejně zahynuly s nástupem osobních počítačů. Přesto jednoduchá slušovická 286-ka stála koncem osmdesátých let skoro půl milionu Kčs, což odpovídá dnešním pěti milionům Kč. Dnešní snadná dosažitelnost PC, notebooků či tabletů, včetně fungující počítačové sítě a rozšíření internetu vedlo ke všeobecnému zlenivění a k nebývalým možnostem, ale to už sem nepatří.

Obr. 11 – Elliott 803

Obr. 12 – Tesla 200

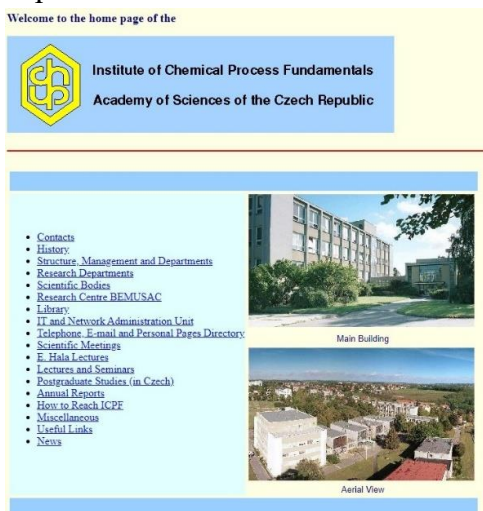

Obr. 13 – EC1033 (1985)

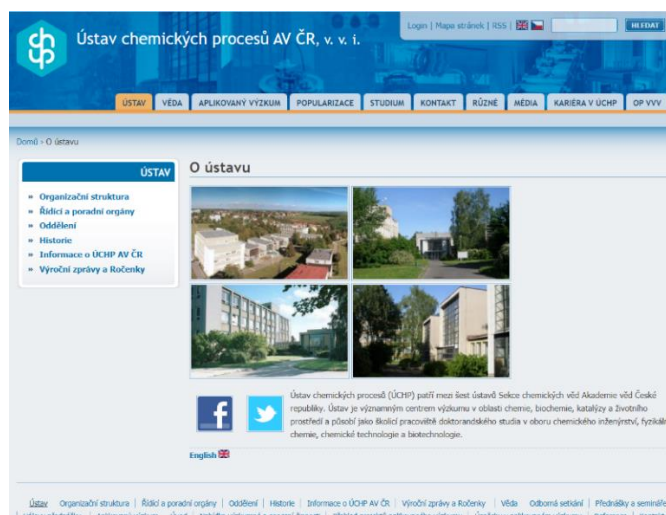

Obr. 14 – EC1033 (1985)

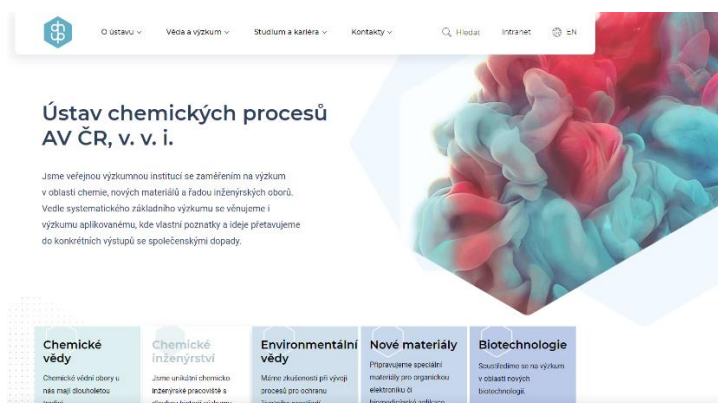
Nicméně si na závěr musím trochu rýpnout: první webové stránky ústavu jsem graficky vymyslel, vyrobil a průběžně udržoval od r. 1998 (Obr. 15) až do profesionální verze z r. 2010 (Obr. 16), která však byla systematictěji ošetřovaná jenom šest let a pak už nic. Po třech letech lapálií byly letos v létě oživeny nové webové stránky, a to ještě v okleštěné formě a s chybami a bez aktualizací, takže mnoho reklamy ústavu zatím nedělají. A to je v počítačovém věku ostuda. Jako ukázkou uvádím novou domovskou stránku (Obr. 17), kde prapodivné barevné klky prý znázorňují výtvarníkovu představu chemické reakce, i když chemické reakce nejsou dominantní náplní ústavu.

Obr. 15 – WWW-1998

Obr. 16 – WWW-2010

Obr. 17 – WWW-2020

Tak to je asi všechno, na co jsem si vzpomněl. Myslím, že je rozhodně nutné na závěr ještě jednou vzpomenout na profesora E. Hálu (Obr. 18), který – kde mohl – nejen velmi účinně pomáhal budovat image ústavu, ale i podporoval jeho prosperitu za svého působení na tehdejšímu prezidiu Akademie. Vždycky pomyslím, jak by ho těšilo polistopadové dění, kterého se bohužel o tři měsíce nedožil.

Obr. 18 – Eduard Hála